

Sayı : 10-11

Sene : 1979 - 1980

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ

TARİH ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

EDEBİYAT FAKÜLTESİ MATBAASI
İSTANBUL — 1981

VAK'A-NÜVİS AHMED LÜTFİ EFENDİ
VE
TÂRİHİ HAKKINDA BÂZİ BİLGİLER

M. Münir Aktepe

Ahmed Lütfî Efendi, Hicrî 1232 (1816-17) yılında, İstanbul'un Eminönü kazasına bağlı Alaca-Hamam mahallesinde dünyaya geldi¹. Babası meşhûr nalıncı ustalarından Mehmed Ağa idi. İlk öğrenimini Alaca-Hamam'ın mahâlle mektebinde yaptı ve Yeni-Câmi Muvakkiti meşâhir-i kurrâdan Hacı Efendi'nin derslerine devam ile² Kurân-ı kerîmi hıfz ederek hâfız oldu. Bu arada Sultan II. Mahmud'un Başımâmı Zeynelâbidin Efendi'nin konağında mûsiki dahi meşk etti. Fakat Ahmed Lütfî Efendi, bir taraftan da babasının meslek ve san'atına özeniyordu. Babası ise, oğlunun okumasını arzu ediyordu. Bir gün babasının dükkânında keser ile ağaçları yontarken, babası görmüş ve derhâl keseri elinden alarak «Oğlum sen şimdi güzel yazı yazmağa çalışıyorsun. Keser ile kalem aynı elde olmaz» diye ona nasîhatte bulunmuştu³.

Ahmed Lütfî Efendi nihâyet bilim ile tekniği bir arada yürütebilecek bir okula, yâni Hendese-hâne-i Berrîye kayd ettirildi. (Hicrî 1244 = Milâdî 1828/1829); ancak henüz on iki yaşlarında bulunan bu çocuk, askerî tâlim ve terbiyeye tahammül gösteremediği için

1 Cemâleddin Efendi, *Âyine-i Zürefâ*, İstanbul 1314, s. 121; İbnülemin Mahmud Kemâl Inal, *Son Asır Türk Şâirleri*, s. 896/99; Abdurrahman Şeref, *Ahmed Lütfî Efendi Târîhi mukaddimesi*, İstanbul 1328, C. VIII, sahife 4'de ise, bu doğum tarihi hicrî 1231 senesi olarak gösterilmiştir.

2 Cemâleddin Efendi, *Aynı eser*, s. 121.

3 Cemâleddin Efendi, *Aynı eser*, s. 124-125; İbnülemin Mahmud Kemâl Inal, *Aynı eser*, s. 896.

bir müddet sonra bu okuldan alındı ve İstanbul'da, Saraçhâne-başı'nda olan Amuca-zâde Hüseyin Paşa Medresesi'nde öğretime başladı. Ahmed Lütfi Efendi'nin âilesi ise, bu tarihlerde Unkapanı civârında oturuyordu ve 31 Ağustos 1833 (14 Rebî'ü'l-âhir 1249) tarihine müsâdif bir Cum'a günü meydana gelen Cibâli yangınında evleri yanmış olduğundan, âilevî bir sıkıntı geçirmişti⁴. Fakat buna rağmen tahsiline ara vermedi. Onun medrese öğrenimi Arabca, Farsça, Tefsîr, Hadîs ve Fıkıh sahasında olmak üzere sekiz sene kadar devam etti. Üstâd-ı ekremim diye bahs ettiği Yerköylü Hoca Ali Efendi gibi daha bir çok hocalardan ders gördü⁵.

Ahmed Lütfi Efendi Hicrî 1247 (Miladî 1831-1832) yılında mülâzemetle tarîk-ı ilmiyye ve Hicrî 1250 (1834-35) yılında da tarîk-ı kazâyâ dâhil oldu. Bir taraftan da devrin şâirleri arasında yer almağa başladı. Hicrî 1252 senesi başında, (Miladî 1836, Nisan-Mayıs,) yeni yıl münâsebetiyle bir çok kimseler târih düşürmüş ve Bâb-ı âlî'ye takdîm etmişlerdi. Bu arada Ahmed Lütfi Efendi dahi yazdığı :

«Lâfzile ma'nâdan didi Lütfî iki târih-i tâm
Bin ikiyüz elli ikidir ahd-i hicr'etden bu sâl»

beyti ile akrânı arasında sekizinci oldu⁶ ve aynı sene içinde Şeyhü'l-islâm Mekkî-zâde Âsım Molla'nın kalemi ile İstanbul müderrisliği ru'usunu kazandı⁷. Bilâhire Hicrî 1253 (1837-38)'de 750 kuruş ma'aş ile Takvîm-hâne Mukâbeciliği'ne getirildiği gibi Huzûr-dersleri'ne dahi başladı.

Ahmed Lütfi Efendi, Vak'a-nüvis Es'ad Efendi'nin kendisini Takvîm-hâne'ye almasını şöyle anlatıyor :

«Muharrir-i fakîr o tarihlerde medrese-nişin olarak Fâtiḥ Câmî' şerîfinde te'allüm-i ulûm ile meşgûl olduğum hâlde, a'yân-ı kirâmdan Kemâl Paşa hazretlerinin Meclis-i ma'ârif-enîslerine müdâvim idim. Takvîm-hâne Nâzırı Vak'a-nüvis Es'âd Efendi merhûm

4 Annesini ve kardeşlerini nasıl kurtardığı hakkında bak, Ahmed Lütfi Efendi, *Târih, İstanbul*, C. IV, s. 106 ve C. X, vrk. 58/a.

5 Ahmed Lütfi Efendi, *Târih*, (yazma: Türk Tarih Kurumu Kitablığı, nr. y. 531/2), C. IX, vrk. 73/b.

6 Bak, *Târih*, İstanbul 1302, C. V, s. 42.

7 Bak, Ahmed Lütfi Efendi, *Târih*, C. V, s. 46 ve İstanbul 1328, C. VIII, s. 124 ve devamı.

ile müşârün-ileyhin ülfeti olmağla «*Müntahabât-ı Şu'arâ*» nâmında Es'ad Efendi'nin kaleme almakda olduğu kitâbı hikâyeye ile Feth Ali Şâh'ın intikâline⁸ bir târîh bulunur ise, birlikde Es'ad Efendi'ye gidilüp, irâ'e edilmesini dermiyân eyledikde, taraf-ı hakîrânemden bi'l-bedâhe;

Gitdi ukbâya Şeh-i İrâniyân
1250

mısra'ı ityân olunarak, lede'l-hisâb tam târîh tesâdüf eylediğinden, birlikde akşamdan sonra Es'ad Efendi'nin konağına gidilüp, nakl-i mâcerâ ile târîh-i mezkûr takdîm olunmuş idi. İşte bu kazıyye netice-i feyz ü rif'atimin mukaddeme-i mes'ûdesi olarak iki seneden sonra müşârün-ileyh Es'ad Efendi fakîri Takvîm-hâne'ye me'mûr eylemiştir ki, otuz seneden ziyâde devâmla oranın nâzırlığına kadar tereffu' eylemişimdir»⁹.

Ahmed Lütfî Efendi, Hicrî 1255 (1839-1840) senesinde, 1250 kuruş ma'âş ve ilmiyye ricâline verilen mücevher nişân ile taltif olundu. Hicrî 1257 (1841/42) tarihinde, 2000 kuruş ma'âş ile râbi'a derecesine yükseltilerek, Mukabelecilik üzerinde olduğu hâlde, muvakkatan Sadâret Mektûbî kalemine ta'yîn edildi. Çok meslek değıştirmenin fâideli bir şey olmadığını kabul eden Ahmed Lütfî Efendi, gençliğinde bu husûsu takdîr edemediğini ve 1257 (1841/42)'de kibâr-ı müderrisînden olup, Huzûr-ı hümâyûn dersleri vermesine rağmen, İmâm Gazâlî'nin *Ta'limü'l-müte'allim* isimli arabca kitâbını, bâzı bahisler ilâvesiyle türkçeye çevirip *Tefhîmü'l-mu'allim* adı altında¹⁰ devrin pâdişâhı Sultan Abdülmecîd'e takdîm edeceği sırada, rütbe-i râbi'a ile Sadâret Mektûbî-odası'na getirilmesine ve bu dâirede dahi akrânına fâik bulunmasına, hattâ ûlâ sınıf-ı evveline kadar yükseltilmesine karşılık, yine yeni görevinden memnûn kalmadığını, bu def'ada kalben ilmiyye tarîkma dönmeği çok arzuladığını, yine kendi târihinde yazmaktadır¹¹.

Ahmed Lütfî Efendi nihâyet Hicrî 1258 (1842/43) yılında Tak-

8 İnan Şahı, Ölümü Cemâziye'l-âhir 1250 - Ekim 1834.

9 Ahmed Lütfî Efendi, *Târîh*, C. IV, s. 164.

10 Abdurrahman Şeref, *Ahmed Lütfî Efendi Târîhi mukaddimesi*, C. VIII, s. 6.

11 Bak, *Aynı eser*, C. VIII, s. 184.

vîm-hâne Mukâbeciliği'nden dahi ayrıldı¹² ve iki sene kadar Sadâret Mektûbî-kalemi mümeyyizliği ile birlikte fârisî mütercimliği görevini bir arada yürüttükden sonra¹³, Nisan 1845 (Rebî'ü'l-âhir 1261) tarihinde, İstanbul'dan uzaklaşarak, İmâr Meclisi Seyyâr kâtibliği vazîfesiyle ve Livâ Alyanak Mustafa Paşa'nın ma'iyyetinde, Moralı Tevfik Bey ve Mevâliden Sâlih Bey ile beraber, Vidin ve Niş taraflarına gitti¹⁴. 3750 kuruş ma'âş ile bir sene kadar bu görevde kaldı. Fakat İmâr Meclisi'nin lâğv edilmesi üzerine tekrar İstanbul'a döndü. Burada evvelâ Zabtiyye Meclisi Baş-kâtibliği'ne tâyin edildi¹⁵. Bilâhire yine Takvîm-hâne'ye girdi. Ancak bu def'aki vazîfesi ise, *Takvîm-i Vekâyi*'nin her hafta muntazam şekilde tahrîr ve neşrine hizmet etmekte.

12 Bu görevde bulunduğu sırada, Hicri 1258 (1842/43) yılında, Şehzâde Abdülhamid'in doğumu münâsebetiyle yazıp, Bâb-ı âli'den Pâdişâh Sultan Abdülmecid'e takdim ettiği manzûm târih aynen şöyledir :

Kurre-i ayn-i cihân Abdülmecid Hân'ın Hüdâ
Gün be-gün ikbâl ve ömr ü şevketin etsün mezîd
Sâye-i şâhânesinde ol şehinşâhın hemân
Lûtf-u ihsânından olmakda cihân hep müstefid
İnbisât-u zevk-u şâdi ve sürûr-u şevkden
Giceler kadre müşâbih rûzlar mânend-i id
Ya'ni ol-şâh-ı güzînin sûlb-i pâkinden yine
Pür dürr-i şehvâr-ves şehzâdesi oldu bedîd
Öyle bir şehzâdedir kim, mukaddem ferhundesî
Eyledi başdan-başâ dünyayı pür-şevk-i cedîd
Mîhr ü meh doğdukca rûz-u şeb o şâh-ı âlemin
Sâye-i şâhânesin etsün Hüdâ dâim medîd
Pâdişâh-ı âlemi şehzâdegânı ile Hüd
Sbit burc-ı meserret ede ber-vefk-ı ümid
Nice şehzâde ve sultanlar ile dünyayı hep
Hisse-mend-i sûr-ı ferhat eylesün Rabb-i Mecîd
Aftâb-ı matla'-ı târihi doğdu Lütî'ye
Nürdur kıldı tulû' şehzâdemiz Abdülhamîd.

Ahmed Lütî, *Târih*, İstanbul 1306, C. VII, s. 54-55.

13 Ahmed Lütî Efendi, bu görevi esnasında yeniden düzenlemeye tâbi tutulan Redîf askeri kayd işlerinde dahi çalıştığını yazmaktadır. Bak, *Târih*, C. VI, s. 73 ve 79.

14 Ahmed Lütî Efendi, *Târih*, C. VII, s. 12 ve C. VIII, s. 16; Cemâleddîn Efendi, *Ayni eser*, s. 121.

15 Ahmed Lütî Efendi, *Târih*, C. VIII, s. 88 ve C. IX (Yazma), vrk. 67/b'-de Zabtiyye Meclisi Baş-kâtibi olduğunu yazar.

Ahmed Lütfî Efendi, bu husûsla ilgili olarak, tarihinde şunları kayd ediyor :

«Kemâfi's-sâbık *Takvîm*'in beher hafta neşri hakkında şeref-sudûr buyurulan irâde-i seniyye mücebince Takvîm-hâne'ye ba'zı me'mûrlar alındığı sırada, Zabtiyye Meclisi Baş-kâtibi bulunduğum hâlde, ma'lûmât-ı sâbika-i fakîrânem sevkiyle kader yine Takvîm-hâne'ye i'ade-i me'mûriyyetime karar verdi. Umûr-ı takrîriyye fakîr ile beraber Râmiz Paşa-zâde İzzet Bey... me'mûr oldular»¹⁶.

Ahmed Lütfî Efendi, bahis konusu vazifeyi dört sene kadar ifâ etti ve fırsat düştükçe pâdişâhı medh etmekten de geri durmadı. Hicrî 1263 (1846/1847) yılının hulûlü dolayısıyla düzenlediği bir manzûmesinde, devrin pâdişâhı Abdülmecîd için şöyle diyordu :

Geldikce eyyâm ü zaman
Şâh-ı cihân-bâna hemân
Târih-i ferah-fâlini
Mes'ûd ide nev-sâlini

Doğdukca mihr-i âsumân
Mes'ûd ola her sâl ü mâh
Nazm eyledi Lütfî kulu
Abdülmecîd Hân'a Allah¹⁷

Nihâyet Hicrî 1265 (1848-1849) yılında bakaya vergilerin tahsili için muvakkat olarak Filibe'ye gönderildi¹⁸. Ancak bu görevi sırasında, eski me'mûriyyetini, aynı ma'âş ile uhdesinde muhâfaza ettiğinden, dokuz ay sonra İstanbul'a döndüğünde, yine Takvîm-hâne'ye devama başladı¹⁹. Bilâhire Anadolu eyâlâtı Teftîş kâtibliği me'mûriyyetiyle ve 6750 kuruş ma'âşla, iki sene kadar tekrarı taşrada hizmet gördü²⁰. Bu görevin lağvı üzerine yine İstanbul'a avdet etti ve Hicrî 1269 (1852-53)'da Takvîm-hâne musahhihliğine tâyin olundu. Dört sene hitâmında rütbesi sâniye sınıf-ı mütemâyizine yükseltildi. 1278 (1861-1862) yılında Takvîm-hâne'deki görevi devam

16 Bak, *Târih*, C. VIII, s. 119.

17 Bak, *Târih*, C. VIII, s. 131.

18 Ahmed Lütfî Efendi, *Târih*, C. VIII, s. 187; İbnülemin Mahmud Kemâlînal, *Ayni eser*, s. 897.

19 Cemâleddin Efendi, *Ayni eser*, s. 122.

20 Ahmed Lütfî, *Ayni eser*, C. IV, s. 167.

etmek şartıyla²¹, Tıbbiye Mektebi türkçe inşâ öğretmenliğine, aynı zamanda Tıbbiye Meclisi üyeliğine getirildi²². Bu esnâda iki görevden aldığı ma'âşın tutarı ise 5000 kuruş idi.

Ahmed Lütfi Efendi, 1280 (1863-64) tarihinde, *Takvîm-i Vekâyi'* muharrirliği ile birlikte, Matba'a-i Âmire Ser-musahhihliği görevini dahi ifâ ediyordu²³. Nihâyet Hicrî 1281 (1864-65) yılında Matbû'at Nâzırlığı'na nasb olundu; aynı zamanda Takvîm-hâne ve Tıbbiye Mektebi'ndeki vazifeleri de uhdesinde bulunuyordu. Bu sırada rütbesi ise, ûlâ sınıf-ı sânisî derecesine yükseltmişti. Ken-

21 Ahmed Lütfi, *Aynî eser*, (yazma : Türk Tarih Kurumu Kitablığı, nr. y. 531/3), C. X, vrk., 30/b. Bu tarihte denize indirilen «Peyk-i Nusret» isimli kalyon için söylediği manzûm bir târihde, Ahmed Lütfi Efendi devrin pâdişâh-ı Abdülaziz'i şöyle medh etmektedir :

Pâdişâh-ı bahr ü berr Abdülaziz Hân'm hemân
 Felék mülkûn eylesün ma'mûr âbâdan Allah
 Keşti-yi efkârı ol-şâh-ı güzînin sü be-sü
 Eylemiş mersâ-yi deryâ-yi inâyâtı penâh
 Peyk-i Nusret'lerle tezyin eyleyüp deryâları
 Himmetin i'lân etti ol-geh-i encüm-sipâh
 İş-bu kalyon-ı hümâyûnun nüzûlü sa'd ile
 Cûşîş-i deryâ-yi lûtf-ı şâha olmuşdur güvâh
 Sâhil-i tab'ında buldum dürr gibi târihini
 Peyk-i Nusret bahre de verdi safâ bî-iştibâh.

Bak, *Aynî yer*.

22 Bilâhire, Matbû'at Nezâreti'ne kadar yükselmiş bir zâtın bu devirde Üniversite hakkındaki düşünceleri dikkate şâyân görülmüştür. Lütfi Efendi tarihinde bu husûsla alâkalı olarak şunları yazmaktadır.

«Nakl-i Hazîne-i Mâliyye

Ayasofya Câmî' şerifi karşusunda, Dârü'l-fünûn nâmiyle inşâ olunup, hâli bulunmakta olan ebniyye-i cesîme Mâliyye Hazînesi'nin ziyâdesiyle harâb olması ve Dârü'l-fünûn dâiresinin mevki'ce hazîne ittihâzı münâsib olacağı mü-tâla'alarıyla Mâliyye Hazînesi oraya nakl olundu. Bu münâsebetle Sultan Mahmûd türbesi civârında köşe başında kâin Mîrî fırını, mahâlli İstanbul'un vasatında bulunduğundan, oraya müceddeden muhtasarice bir Dârü'l-fünûn inşâsiyle ulûm ve fûnûn-ı nâfi'anın orada tadrîsine karar verildi. Medrese kitlığı mı var? Ayasofya, Sultan Ahmed, Köprülü-oğlu gibi civârda bulunan medreselerdeki dershâneler ne güne duruyor. Mâliyye Hazînesi'ne bâr olmamak üzere bu Dârü'l-fünûnun mesârif-i inşâ'iyesine kule-i zemîn arsalarından husûle gelecek paralar, -hûlyâ bu-yâ- karşılık tutuldu. Yapalım derken, koca İstanbul'un cihât-ı ma'mûresinin ap-açık kalması için bir büyük yağma kapusu açıldı». Bak, *Târih*, (yazma), C. X, vrk. 67/b.

23 Ahmed Lütfi, *Aynî eser*, (yazma) C. X, vrk. 56/b.

disi bu yeni me'mûriyeti hakkında, yine tarihinde şunları yazmaktadır :

«Matba'a-i Âmire ile Takvîm-hâne, üdebâdan, aynı zamanda rütbe ve haysiyet sâhibi kimselerden bir zâtın nezâreti altında idâre olunuyordu. Bu iki dâire evvelce, Serasker-kapusu'nun arka tarafında iken, bi'l-âhire Yeni-Saray'a (Bugünkü Topkapı Sarayı'na) nakli sırasında, bahis konusu Nezâret lağv olunarak, bu vazîfe Ma'ârif Nezâreti'ne ilhak edilmişti. Fakat sonradan mezkûr nezâretin Matbû'at Nezâreti adı ile tekrar kurulmasına lüzûm görülmüş ve abd-i âcize *Takvîm-i Vekâyi'* muharrirliği uhdemde kalmak üzere, Meclis-i Ma'ârif a'zâlığı ilâvesiyle ve ûlâ sınıf-ı sânisî rütbesiyle, ayda 7500 kuruş ma'âş verilerek, bu hizmet tevcih buyurulmuş idi»²⁴.

Ahmed Lütfî Efendi, aynı sene içinde İstanbul'da düzenlenen nüfûs sayımı işine dahi katıldı ve Boğaziçi'nde Yeniköy'den Rumeli Feneri ile Kilyos'a kadar olan mahâllerin sayımını yaptı²⁵. Ancak başında bulunduğu Matbû'at Nezâreti'nin on ay sonra ilga edilmesi sonucu, 28 Nisan 1865 (Gurre-i Zilhicce 1281)'de teka'üd oldu. Ma'mafih iki ay hitâmında, yeniden 5000 kuruş ma'âş ile Meclis-i Ma'ârif a'zâlığına getirildiği gibi, aynı hicrî yılın sonlarında Vak'a-nüvislik hizmeti dahi kendisine verildi (Evâhir-i Zilhicce 1281 = Evâhr-i Mayıs 1865)²⁶. Beş sene sonra da Meclis-i Ma'ârif a'zâlığından ayrıldığı için yalnızca devletin Vak'a-nüvislik hizmetiyle iştiğale başladı.

Ahmed Lütfî Efendi, hicrî 1286 (1869-70) senesi olayları me-yânında, Meclis-i Ma'ârif a'zâlığından ayrılmasına dâir şunları yazmaktadır :

«Meclis-i Kebîr-i Ma'ârif, idâre ve ilmiyye nâmlarıyla iki dâire'ye bi't-taksîm, İdâre dâiresi'ne Münîf Efendi, İlmiyye meclisi'ne Livâ Tâhir Paşa ta'yîn kılındı. Abd-i fakîr ol-vakit Meclis-i Ma'ârif a'zâsından idim. Mezkûr taksîm esnâsında hâric-i kısmet bulunarak, Vak'a-nüvislik hizmetiyle hâne-i âcizânemde meşgûl olmak üzere,

24 Ahmed Lütfî, *Aynı eser*, (yazma) C. X, vrk. 62/a; İbnülemin Mahmud Kemâl İnal, *Aynı eser*, s. 897.

25 Ahmed Lütfî, *Aynı eser*, (yazma) C. X, vrk. 63/a.

26 Ahmed Lütfî, *Aynı eser*, (yazma) C. X, vrk. 69/a. Baş. Arşivi, İrâde-Dâhiliye, nr. 37910.

şehriyye muhasses 5600 kuruş ma'âşım ile bâ-şart-ı kayd-ı hayât te-kâ'üd edildim»²⁷.

Bu olay üzerine, ancak hicrî 1290 (1873/74) tarihinde ûlâ sınıf-ı evveli rütbesine terfi' ettirilen²⁸ ve 1292 (1875)'de tekrar Ma'ârif Meclisi âzâlığı ile birlikte, Vak'a-nüvislik hizmetini dahi uhdesinde bulunduran²⁹ Ahmed Lütfî Efendi, bilâhire yeniden ilmiyye sınıfına geçmeyi arzu ettiği için rütbesi, 1293 (1876) senesinde İstanbul Kadılığı pâyesiyile değiştirildi³⁰. Bir sene sonra da Şûrâ-yi Devlet âzâlığına tâyin olundu. Me'mûriyyet hayatında bir dönüm noktası teşkil eden bu görev değişikliği hakkında, Ahmed Lütfî Efendi yine tarihinde şunları kayd etmektedir :

«Rabbim makâmını cennet eylesin, Sultan Abdülazîz Hân hazretlerinin evâhir-i saltanatlarında Vak'a-nüvis bulunduğum hâlde, rütbe-i fakîrânemin mukâbili bulunan İstanbul pâyesiyile aslıma ric'at ettim.

Bana ser-tâc-ı sa'âdetdir imâmem Lütfî
Sarılırsam nola dört el ile zeyl-i ilme...»³¹.

Hicrî Muharrem 1297 (Aralık-Ocak 1879)'de Anadolu Kazaskerliği ve hicrî 11 Muharrem 1299 (3 Aralık 1881) tarihinde de Rumeli Kazaskerliği pâyelerini ihrâz eden Ahmed Lütfî Efendi, nihâyet 1 Cemâziye'l-evvel 1305 (15 Ocak 1888)'de bilfi'il Rumeli Kazaskerliği makâmını zabt etti³². Ancak bu me'mûriyeti esnasında, bilhassa Kassam dâiresi'nin islâhı husûsunda ihtimam göstermiş ve devrin Şeyhülislâmı Bodrumlu Ömer Efendi'ye bu iş ile alâkalı mahremâne bir lâyiha vermişti. Fakat Ömer Efendi'nin bilâhire bu lâyihayı Kısmet Baş-kâtibi'ne havâle etmesi üzerine, Ahmed Lütfî Efendi çok müşkil durumda kalmıştı. Kendisinin ifâdesine nazaran, sonunda «dâire-i mezkûr yine eski hâlde, belki daha berbad kaldı.

27 Ahmed Lütfî, *Ayni eser*, (yazma : Türk Tarih Kurumu Kütübhanesi, nr. y. 531/5), C. XII, vrk. 45/b.

28 Cemâleddin Efendi, *Âyine-i Zürefâ*, s. 122/23.

29 Ahmed Lütfî, *Ayni eser*, (yazma: Türk Tarih Kurumu Kitablığı, nr. y. 531/7), C. XV, s. 67-68.

30 Ahmed Lütfî, *Târih*, (yazma), C. XV, s. 146.

31 *Lütfî Târihi*, C. VIII, s. 184; Cemâleddin Efendi, *Ayni eser*, s. 123.

32 İbnülemin Mahmud Kemâl İnal, *Ayni eser*, s. 897/98.

Aralıkta, bizim kısmet mahsûlü azaldı. Kazaskerlikten me'mûl olan semere görülemedi»³³.

Ahmed Lütfî Efendi bu esnada birinci rütbeden Osmânî ve Mecîdî nişânları ile Gümüş İmtiyâz Madalyası'nı dahi almağa hak kazandığı gibi, gurre-i Şabân 1306 (3 Nisan 1889)'da, Rumeli Kazaskerliği'nden infisâlinde tekrar Devlet Şûrâsı'na döndü ve ölünceye kadar Vak'a-nüvislik ile beraber bu görev dahi uhdesinde kaldı³⁴. Kendisi, son zamanlarına âit geçimi hakkında şunları yazar :

«O tarihten zamân-ı tebyîz-i kitâb olan iş-bu 1313 senesine değin, o ma'âşdan münakkah 4250 kuruş ahz ile bi-hamdihi te'âlâ ta'ayyüş etmekteyim»³⁵.

Ahmed Lütfî Efendi, son zamanlarında Âmedi-i divân-ı hümayûn Baş-mu'âvini Müfîd Bey ile birlikte Mekke-i mükerrreme'ye giderek, orada Mekke emîri ile Hicâz vâlisi arasındaki anlaşmazlığın sebeplerini tahkika me'mûr edildiği sırada hacı dahi olmuştu³⁶. Böylece hayâtı boyunca durmadan devlet işlerinde hizmet gören Ahmed Lütfî Efendi, nihâyet 17 Mart 1907 (2 Safer 1325) günü, Boğaziçi'nde, Boyacı-köyü'ndeki yalısında gözlerini hayata kapattı³⁷.

33 Ahmed Lütfî, *Târih*, (yazma), C. XV, s. 18-19.

34 Abdurrahman Şeref, *Lütfî Târihi*, C. VIII mukaddimesi, s. 5.

35 Ahmed Lütfî, *Târih*, (yazma), C. XII, 45/b.

36 Bu görevin tarihini kendisi hicrî 1304 (1886/87) senesi olarak kaydediyor. Bak, *Târih*, (yazma), C. XI, vrk. 50/b, ve C. XV, s. 24. Abdurrahman Şeref Bey' dahi, aynı tarihi kabul etmiştir. Bak, *Lütfî Târihi*, C. VIII mukaddimesi, s. 5; Fakat İbnülemin Mahmud Kemâl Bey, bu tarihi 11 Muharrem 1314 (22 Haziran 1896) olarak göstermiştir. Bak, *Son Asır Türk Şâirleri*, s. 897. Ahmed Lütfî Efendi Mekke'yi ziyaretine dâir şunları yazıyor :

«Cenâb-ı hakk yine nasib buyursun. 1304'de me'mûriyyet ile Mekke-i mükerrreme'ye azîmet-i fakîrânemde Medine-i münevvere'ye yüz sürmek müyesser olamayup, fakat bi-lütfihi ve keremihi te'âlâ iki ay kadar Mekke-i mükerrreme'de mukim olmuş-idim. Bu müddet zarfında Mekke-i mükerrreme harem-i şerifine gece gündüz defa'at ile yüz sürdüm...».

37 İbnülemin Mahmud Kemâl İnal, *Aynı eser*, s. 898; Ahmed Lütfî Efendi, İstanbul'da oturduğu kışlık evi çok rutûbetli ve dar olduğundan, vefâtı sırasında, Mart ayında Boğaziçi'ndeki yazlığında bulunuyordu. Vak'a-nüvis Efendi, târihinin XV. cildini düzenleyip, temize çektikten sonra, 1321 yılında, yâni ölümünden üç-dört sene önce, pâdişâh II. Abdülhamid'e sunarken, berâberinde bir de arz-ı hâl vermiş ve Otlukçu-yokuşu'nda boş bulunan bir evin, 40 bin kuruş karşılığında kendisine alınmasını ricâ etmiş-idi. Ahmed Lütfî Efendi, bu borcunun ise «tahsisât-ı ilmiyye meyânında mütedâhil ma'âşât-ı fakîrânesin-

Sabah Gazetesi, her ne kadar onun vefâtı esnasında 110 yaşında olduğunu yazmış ise de, İbnülemin Mahmud Kemâl Bey, «vefâtından iki sene evvel tashih için verdiğim terceme-i hâline, kendi kalemi ile doğum tarihini hicrî 1232 senesi olarak tesbit etmiştir» diyor³⁸. Diğer taraftan bu devri yaşamış olan Abdurrahman Şeref Bey, İbnülemin Mahmud Kemâl Bey'e nazaran, ölüm tarihini bir gün farkla 3 Safer 1325 (5 Mart 1323) senesi olarak kayd eder³⁹.

Ahmed Lütfi Efendi ölümünde 90 yaşının üzerinde idi. Cenâzesi Aksaray civârında, Sofular Câmî'i hazîresinde evvelce hazırlatıldığı kabre defn olundu. Hâlen mevcûd bulunan mezar kitâbesi aynen şöyledir :

- 1) Bir asırlık ömrünü kesb-i kemâle sarf edüp
- 2) Her zamanda mazhar olmuş-idi bi-hakkın hürmete
- 3) Eylese şâyândır âlem ser-fürû târihine
- 4) El çeküp bezm-i fenâdan gitti Lütfi cennete
- 5) Sudûr-ı izâmdan Vak'a-nüvis-i Devlet
- 6) Ahmed Lütfi Efendi rûhiçün
- 7) Rizâen lillâhi-te'âlâ el-fâtiha

Sene 1325

Kendisi, zayıf, uzun boylu, sarışın, mavi gözlü ve hâfızâsı kuvvetli, zeki bir insan; aynı zamanda arab ve fars edebiyâtma vâkıf, şi'irde ve inşâda muktedir, hoş sohbet, hâtır-nevâz, deryâ-dil, mevlevî tarîkatına mensûb⁴⁰, müstakîm, mütevâzi bir ilim adamı idi.

den» ödenerek, bahis konusu hânenin sened-i hâkânîsinin kendi adına tanzîmini ricâ ediyordu. *Târih*, (yazma), C. XV, s. 173.

38 İbnülemin Mahmud Kemâl İnal, *Aynı yer*.

39 Bak, *Ahmed Lütfi Târihi*, sekizinci cild mukaddimesi, s. 5. Merhûmun Sofular Câmî'i hazîresinde bulunan mezâr kitâbesinde ise, yalnızca 1325 tarihi vardır.

40 Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1342, c. III, s. 136-37.

ESERLERİ

Vekâyi'-nâmesi :

Ahmed Lütfî Efendi, Sultan Abdülazîz'in irâde-i seniyyesi üzerine, Cevdet Paşa'dan sonra 1281 senesi Zilhicce ayı sonlarında (Mayıs 1865 târihinde) vak'a-nüvis oldu ve *Cevdet Paşa Târihî*'nin kaldığı hicrî 1241 (1825-1826) senesi olaylarına, başından başlamak sûretiyle, kendi vekâyi'-nâmesini yazmağa başladı⁴¹. Genel olarak *Ahmed Lütfî Efendi Târihi* adını verdiğimiz bu eserinin, nihâyet 1241-1243 seneleri olaylarını ihtivâ eden birinci cildini, hicrî 1288 târihinde tamamlayarak, *Âyîne-i Târih* ismiyle saraya, Pâdişâh Abdülazîz'e sundu. Kendisi, târihinin birinci cildi hâtimesinde aynen şunları yazmaktadır :

«Mebde'-i târih-i cedîd-i devlet ittihâzına şâyân olan bin iki yüz kırk bir sene-i hicriyyesi şehri Muharremi guresinden tahrîr-i mevâdd-ı târihiyyeye vaz'-ı besmele-i ibtidâ olunarak, şimdilik üç senelik vukû'âtı câmi' «*Âyîne-i Târih*» nâmiyle tevsîm kılınan mecelle-i nüsha-i nefîse ... velî-ni'met-i bî-minnetimiz es-sultân ibnû's-sultân es-sultân Abdülazîz Hân ... Efendimiz hazretlerinin huzûr-ı hümayûn-ı ma'ârif-meshûn-ı cenâb-ı hilâfet-penâhîlerine arz u takdîm ile manzûr-ı pâdişâhî buyurulmuş ve cânib-i Bâb-ı âlf'den Ma'ârif-i umûmiyye nezâret-i celîlesine iş'âr buyurulan tezkire-i mahsûsa mücibince taraf-ı mirîden tab' ve temsili nâzım-ı menâzım-ı umûr-ı mülk ü millet vezîr-i fazâil-sîret sadr-ı güzîn-i ma'ârif-tıynet fehâmetlû, devletlû Mehmed Rüşdi Paşa ... hazretlerinin zamân-ı feyz-ünvân-ı sadâret-i uzmâlarında müyesser-gerde-i cenâb-ı Rabb-i izzet olmuşdur»⁴².

Bahis konusu eser, yâni Ahmed Lütfî Efendi târihinin birinci

41 Abdurrahman Şeref, *Târih-i Lütfî*, İstanbul 1328, c. VIII, s. 2.

42 Ahmed Lütfî, *Târih*, İstanbul 1289, c. I, s. 308.

cildi, yazma olarak bugün sâdece İstanbul, Arkeoloji Müzesi Kütübhânesi'nde Nr. y. 1/6,363 numarada bulunmaktadır ve 258 varak hâlinde olup, matbû nüsha gibi, hicrî 1241-1243 senesi olaylarını kapsamaktadır. Yukarıda dahi zikr edildiği üzere, bu cild Abdülazîz devrinde ve Mehmed Rüşdi Paşa'nın üçüncü sadâreti zamanında, hicrî 1289 yılında devlet tarafından bastırılmıştır.

Ahmed Lütfî Efendi, hicrî 1241 (1825/26) senesinden sonra, Es'ad Efendi'nin Vak'a-i hayriyye'ye dâir yazdığı «*Üss-i Zafer*»'inden başka güvenilir bir eser neşr edilmemiş olmasından dolayı, daha ziyâde Hazîne-i evrâk ile Divân-ı hümâyûn ve Sadâret mektûbî kalemi evrâkına mürâca'at etmek, ayrıca bâzı şahıslardan da bilgi almak sûretiyle bu eserini, yâni vekâyi'nâmesini hazırladığını hemen hemen her cildinin başında bize bildirmektedir⁴³. Daha sonraki senelere âid olaylar için de geniş ölçüde *Takvîm-i Vekâyi'*den ve *Havâdis-nâme*'lerden istifâde ettiği görülmektedir. Ahmed Lütfî Efendi, diğer taraftan bulduğu evrâkın «... icraât-ı âdiyyeyi ve mes'elelerin sathiyâtını beyândan ibâret olmasıyla, esbâb-ı mûcibe ve ahkâm-ı ledüniyyeye dâir bir güne işâret ve delâlete zafer-yâb olamadığımdan ve eski vakitlerde evrâk-ı vâride üzerine târih vaz'ı âdet olmadığından, taklîb ve der-dest edilen evrâktan senesi senesine düzgünce bir mes'ele istihracı için epeyce vakitler zâyî edilmiştir» diyor ve bu sebeble kitâbmdaki hatâların bir kısmı her ne kadar kendine âid ise de, bir kısmının da bu yüzden ileri geldiğini beyân ediyor⁴⁴. Bununla beraber, devrinde onun vücûda getirdiği eseri takdîr edenlerden Sâmî Paşa, Lütfî Târihi için yazdığı bir takrîzin sonunu şöyle bitirmektedir;

Âferin tab'ına ey Lütfî-yi pâkîze-edâ
Fenn-i târihe muvâfık hüner ettin icrâ
Gösterüp kâ'ide-i zabt-ı vukû'âtı tamam
Büleğa ve urefâ mesleğın ettin ihyâ
Lütf-ı tab'ına delîl olsa sezâdır bu eser
Âferin tab'ına ey Lütfî-yi pâkîze-edâ⁴⁵.

43 Ahmed Lütfî, *Târih*, İstanbul 1289, c. I, s. 1.

44 Ahmed Lütfî, *Aynı eser*, c. I, s. 1 ve c. IX (Yazma, Türk Tarih Kurumu Kütübhânesi, Nr. y. 531/2) vrk. 76/a.

45 Ahmed Lütfî, *Aynı eser*, c. I, ilk sahife.

Ahmed Lütfi Efendi hicrî 1282 yılı başından, ölüm târihi olan hicrî 1325 senesine kadar, takriben kırk dört yıl müddetle Osmanlı İmparatorluğu'nun vak'a-nüvisi olarak hizmet gördü ve Boğaziçi'nde, Boyacı-köy'deki yalısında, yahut İstanbul'da, darlığından şikâyet ettiği evinde, devletin 1825 senesinden itibaren, Ağustos 1879 (Ramazan 1296) tarihine kadar olan vuku'âtını kayd etti. Ölümünden sonra bir müddet için yerine kimse tâyin olunmadı. Ancak Sultan Mehmed Reşâd (V)'in Pâdişâh olmasını müteâkib (1909), Abdürrahman Şeref Bey kendisine halef oldu. Abdürrahman Şeref Bey ise, selefi vak'a-nüvis Ahmed Lütfî Efendi'nin târihi ve onun devri hakkında şunları yazmaktadır;

«... 1261 (1845) sene-i hicriyesinden i'tibâren vekâyi'i tahrîr ve tedvîn eylemek zimmet-i bendegâneme terettüb etmiş-idi. Ancak Lütfî Efendi merhûm, altmış târihinde vazîfesine hitâm vermeyüp sinîn-i âhire vuku'âtını dahi tesvîd ve ol-vaktin sansür usûlünden ihtirâzından mı? yoksa aldığı emre imtisâlinden mi? her neden ise, tab' ve neşr ettirmeyerek, müsveddâtı sırasıyla huzûr-ı hâkân-ı sâbika takdîm eylediği mesmû'-ı âcizânem olmuş idi. Fi'l-vâki' bu kerre Yıldız Kütübhânesi'nde bi't-taharrî, sene-i mezkûreden seksen dört senesi nihâyetine kadar olan vekâyi'-i târihiyyeyi hâvî dört cildine dest-res oldum. İhtimâlki mâ-ba'dı da vardır»⁴⁶.

Abdurrahman Şeref Bey'in tahmîn ettiği şekilde bu dört, yâni sekiz, dokuz on ve on birinci cildlerin de mâ-ba'dı vardı. Ahmed Lütfî Efendi'nin kaleme aldığı vekâyi'nâme, yukarıda dahi bahs ettiğimiz üzere, bir kısmı basılmış, bir kısmı yazma, fakat temize çekilerek saraya takdîm edilmiş; diğer bir kısmı da tamâmen müsvedde hâlinde olmak üzere Ramazan 1296 (Ağustos 1879) târihine kadar gelen on altı cild hâlinde bulunuyordu. Bunlardan ilk yedi cildi, Ahmed Lütfî Efendi'nin kendi zamanında basılmış; sekizinci cildini Abdurrahman Şeref Bey yayınlamış, geri kalan sekiz cildi ise, (Dokuzuncu cildi tarafımızdan yayına hazırlanmış durumda) günümüze kadar yazma olarak kalmıştır.

Ahmed Lütfî Efendi Târihi'nin ikinci cildi de bugün yine yaz-

46 Ahmed Lütfî, *Aynı eser*, c. VIII, Abdurrahman Şeref Bey'e âit ifâde-i nâsir kısmı, s. 1. Abdurrahman Şeref Bey'in burada bahis konusu ettiği dört cild, Lütfî târihinin, sekiz (1261-65), dokuz (1266-1277), on (1277-1282) ve on birinci (1283-84) cildleridir.

ma olarak, sâdece İstanbul Arkeolojisi Müzesi Kitâblığı Nr. y. 1/6, 364'de bulunmaktadır ve «*Târih-i Lütfî*» adı altında, 16 Muharrem 1291 tarihinde, Matba'a-i âmire'de basılan bu cild, hicrî 1244-1245 (1828-1830) senesi olaylarını sonuna kadar almaktadır. Ancak matbû' ikinci cilde nazaran, 165 varakdan müteşekkil bulunan bu yazma, kısmen noksandır. Meselâ 195-200'ncü sahifeler arası mezkûr yazmada olmadığı gibi, cild sonundaki vesikalar kısmı dahi, matbû' nüsha ile uygunluk göstermemektedir. Eserin üçüncü cildi dahi yalnızca Arkeoloji Müzesi Kitablığı'nda, yazmalar kısmı Nr. y. 1/6, 365'de mevcuttur. Esas metin kısmı 226 sahife olan bu cild ise, 1246-1247 (1830-1832) senesi olaylarına âittir ve yarıdan sonrası oldukça müsvedde hâindedir. Tebyîz edilmiş nüshasının saraya, Sultan Abdülazîz'e takdîm edilmesi lâzım gelen bahis konusu cildin 1292 yılında İstanbul'da Matba'a-i âmire'de «*Târih-i Ahmed Lütfî*» adı altında yayınlanmış olduğu da mâlûmumuzdur.

Lütfî târihinin dördüncü cildine gelince, 112 varak hâlinde bulunan ve hicrî 1249 ile 1250 (1832-1835) senelerine âit vuku'âtı ihtivâ eden bu cildin tam bir yazma nüshasını, ancak İstanbul Üniversitesi Kütübhânesi, Türkçe Yazmalar Kısmı Nr. 5032'de görülebiliyoruz. Bahis konusu cild sonradan «*Târih-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye*» adı altında tab' edilmiş ise de, bunun basıldığı yer ve tarih eserin üzerine konulmamıştır. Diğer taraftan İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde bulunan «Lütfî Târihi yazmalarının evveliyât kısmı müsveddeleri» arasında da, bu cilde âit bâzı bahisleri ihtivâ eden takriben 35 varaklık bir kısım vardır⁴⁷. Lütfî Târihi'nin beşinci cildi, yine yalnızca Arkeoloji Müzesi Kitablığı'nda Nr. y. 1/6, 366 dadır ve müsvedde hâlinde olup, hicrî 1251-1254 (1835-1838) seneleri vekâyi'ini kapsamaktadır. 161 sahifelik bu cild dahi «*Târih-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye*» adı altında, İstanbul'da, Mahmud Bey matba'asında 1302 yılında basılmıştır. Hicrî 1255 ve 1256 (1839-1840) senelerine âit bulunan altıncı cildin tamamı da 120 sahifelik bir müsvedde hâlinde, İstanbul Arkeoloji Müzesi Kitablığı'nda Nr. y. 3/3, 1341'dedir. Ancak bahis konusu cilde âit diğer eksik bir nüsha, yâni sâdece hicrî 1255 (1839) senesi olaylarını hâvî kısım, İstanbul Üniversitesi Kütübhânesi, Türkçe Yazmalar, Nr. 5031'de bulunuyor. Bu cildin tamamı ise, yine 1302 yılında, İstanbul'da

47 Bak, Nr. y. 3/3, 1340.

Mahmud Bey matba'asında «*Târih-i Ahmed Lütfî*» adı altında basılmıştır. Lütfî Efendi târihinin yazma hâlinde yedinci cildi dahi yalnızca İstanbul Üniversitesi Kütübhânesi'nde mevcuttur ve Nr. Ty. 5034'de bulunan bu nüsha, 1256-1260 (1840-1844) senesi vak'alarını ihtivâ etmektedir. Hâlbuki hicrî 1306 yılında, Mahmud Bey matba'asında «*Târih-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye*» adı altında neşr edilen matbû yedinci cild, hicrî 1257-1260 (1841-1844) senesi olaylarını hâvî bulunuyor. Öyle anlaşılıyor ki, altıncı cilde âit bir senelik vukuât, yâni 1256 yılı olayları, Üniversite yazmasında, altıncı cildin sonundan, yedinci cildin başına alınmıştır.

Ahmed Lütfî Efendi vekâyi'-nâmesinin değişik bir tarzda yayınlanan ve hicrî 1261-1265 (1845-1849) senesi hâdiselerini içine alan sekizinci cildine gelince, bunun yazma olarak iki nüshası bulunduğunu görmekteyiz. Biri Ankara'da, Türk Tarih Kurumu Kütübhânesi'nde Nr. y. 531/1'de olup, 156 sahifedir. Diğeri de Mehmed Zeki Pakalın'ın Âtîf Efendi Kütübhânesi'ne vakf ettiği kitablarda arasında mevcûd bulunup 79 varaktır. Hicrî 1328 senesinde, İstanbul'da Sabah matba'asında, Abdurrahman Şeref Bey tarafından neşr edilen matbû nüshası ise 582 sahifedir. Ancak bu matbû nüshanın başından itibaren 191 sahifesi, Lütfî Efendi târihinin sekizinci cildine âit olmakla beraber, sahife altlarında nâşirin bir hayli notu bulunmaktadır. 192'nci sahifeden 560'ıncı sahifeye kadar olan ikinci kısım ise, tamamen Abdurrahman Şeref Bey'in ilâvelerine mahsûstur ve nihâyet hicrî yılları milâdî yıllara çeviren bir cedvel bu cildin sonunda yer almaktadır.

Ahmed Lütfî Efendi'nin ölümünden sonra, yerine Pâdişâh Mehmed Reşâd (V.) tarafından, 1909 yılında Abdurrahman Şeref Bey vak'a-nüvis tâyin edilmiş olduğundan, Osmanlı İmparatorluğu'nun olaylarını hicrî 1261 (1845) tarihinden itibaren tahrîr ve tedvîne kendisi me'mûr edilmişti. Bu sebeple, Abdurrahman Şeref Bey'in vak'a-nüvisliği zamanında topladığı bir kısım bilgiler ve bilhassa Avrupa olaylarına dâir haberler ile vesikalar, yayınlanan bu sekizinci cildin içinde yer aldı. Ancak Osmanlı Devleti'nin bu son vak'a-nüvisi, Ahmed Lütfî Efendi târihinin matbû sekizinci cildinde ve ifâde-i nâşir kısmında şunları yazmaktadır :

«... Gerçi merhûm, selefi Cevdet Paşa'nın tarz-ı üstâdânesine peyrev olamamış ve hattâ 1241 senesinden itibaren târihimizin yeniden yazılması hakkında âcizlerine bazı ihtârât dahi vukû'

bulmuş ise de, meşâgıl-i acizânemin kesretinden nâşi bu emr-i mühimmi ahlâfa terk ile mü'ellifin emekleri hebâ olmamak üzere sâlifü'z-zikr dört cildin aynen tab' ve neşrine mübâşeret ettim. Gerçi bu cildlerin muhteviyâtı da sevâbıkı misillü tettebbu'ât-ı cid-diyye ve tenkîdât-ı fenniyeye müstenid olmıyarak, mü'ellifin i'tirâfı vechile Takvîm-i Vekâyi' nüshaları hulâsasından ve ba'zı evrâk-ı resmiyye mündericâtmdan ibâret gibi ise de, vekâyi'-i dâhiliyyeyi câmi' olmak i'tibâriyle mütâla'ası büsbütün fâidesiz add-olunamaz...»⁴⁸.

Bu ifâdede dahi görüldüğü üzere, Abdurrahman Şeref Bey, Lüt-fi Târihi'nin sekizinci cildinden sonra, dokuz ve müteâkib cildlerini yayınlamayı düşünmüş ise de, bu husûs ancak tasavvur hâlinde kalmış ve bu güne kadar, Abdurrahman Şeref Bey'in sekizinci cilde yaptığı ilâvelerden başka, Lüt-fi Efendi Târihi ile alâkalı, ortaya yeni bir yazısı çıkmamıştır. Ma'mafih Ankara'da, Türk Tarih Kurumu Kütübhânesi'nde Nr. y. 542'de kayıtlı olup, Türk Tarih Encümeni Kitâblığı'nın Nr. 102'sinden intikal eden ve Sultan Mehmed Reşâd (V) devri olaylarını kısmen içine alan, takriben 210 varaklık bir yazma vardır ki, bu eserin tamâmen vak'a-nüvîs Abdurrahman Şeref Bey'e âit olduğu kütübhâne kayıtlarından anlaşılmaktadır.

Ahmed Lüt-fi Efendi Târihinin neşre hazırladığımız ve şimdiye kadar basılmamış bulunan dokuzuncu cildine gelince, bunun tam ve temiz bir nüshası Ankara'da, Türk Tarih Kurumu Kitablığı Nr. y. 531/2 de mevcûttur. Daha önce Yıldız evrâkı arasında olup, bilâ-hire Harbiyye Nezâreti kanalıyla Türk Tarih Encümeni Kitablığı'na intikal eden bahis konusu nüsha, oradan da diğer bâzı cildler gibi Türk Tarih Kurumu'na geçmiştir. Hicrî 1266-1276 (Kasım 1849-Haziran 1860) ve kısmen 1277 (Temmuz 1860) senesi olaylarını içine alan mezkûr dokuzuncu cildin, Türk Tarih Kurumu'ndaki nüshası, aynı zamanda 120 varaktır. Bu cildin 34 varaktan ibâret bulunan noksan bir nüshası ise İstanbul Arkeoloji Müzesi, (Müze-i Hümâyûn) Kitâblığı Nr. y. 3/3, 1342'de görülüyor. 154 varaktan teşekkül eden diğer bir nüshası da, Âtîf Efendi Kitâblığı, Mehmed Zeki Pakalın'ın yazmaları arasında bulunuyor. Ancak bu nüsha tam mânasiyle bir müsvedde hâlinde olup, tertîb itibâriyle de çok

⁴⁸ Ahmed Lüt-fi Efendi Târihi, Abdurrahman Şeref Bey neşri, c. VIII, ifâde-i nâşir kısmı, s. 2/3.

karışık durumda bulunduğundan, istifâde edilmesi çok güç bir hâl arz ediyor.

Ahmed Lütfî Efendi, Türk Tarih Kurumun'da mevcûd ve tebyiz edilerek, vaktiyle Saraya takdîm ettiği dokuzuncu cildin baş tarafına şunları yazmıştır :

«Cild-i tâsi' ez-Târih-i Vak'a-nüvis Ahmed Lütfî mine's-sudûr.

... Ammâ ba'de velî-ni'met-i bî-minnetimiz velî-ni'met-i ci-hân uluvvü's-şân Gazî Sultan Abdülhamid Hân-ı sâni Efendimiz hazretlerinin sâye-i ma'ârif-pîrâye-i hümâyûn-ı mülûkânelerinde tah-rîr ve tesvîd ile taklîb-i evrâk-ı mefharet ve tezhîb-i sahâyif-i mak-deret eylemekte bulunduğum vekâyi'-i resmiyye-i Devlet-i aliy-ye'lerini şâmil târih-i dâ'iyânemin iş-bu dokuzuncu cildi dahi bu def'a resîde-i hadd-i hitâm olarak, emsâli misillû mübârek ve mes'ûd huzûr-ı şevket-nümûd-ı cenâb-ı hilâfet-penâhîlerine arz ve takdîm kılındı. Bu cild dahi Takvîm-i Vekâyi' nüshalarıyla Hazîne-i evrâk'-dan ve hâricden tedârik ve istirâk olunabilen ba'zı ma'lûmât-ı mev-sûka ve ilâvât ve mütâla'ât-ı mefhûme ve mantûkayı hâvîdir».

Bu cildin vesîkalar kısmı hâric, sonu dahi şöyle hitâm buluyor :

«... Dâmâd Mehmed Ali Paşa Der-sa'âdet'den Kastamonu'ya teb'îd olundu. Kıbrıslı Mehmed Paşa sadrîâzam oldu. Yetmiş birde Kıbrıslı'nın azliyle Reşîd Paşa sadârete geldi. İntihâ.

Temme be-kalem-i câmi'a el-fakîr Vak'a-nüvis Ahmed Lütfî. fi gurre-i Rebî'ü'l-evvel 1310»⁴⁹.

Ahmed Lütfî Efendi Târihi'nin yazma hâlinde bulunan onuncu cildi ise, Ankara, Türk Tarih Kurumu Kitâblığı; İstanbul, Arkeoloji Müzesi Kütübhânesi ve yine İstanbul, Âtîf Efendi Kütübhânesi, Mehmed Zeki Pakalın Kitapları arasında olmak üzere, üç yerde bulunmaktadır. Bunlardan Türk Tarih Kurumu Kitâblığı'nda olup, Nr. y. 531/3'de kayıtlı nüsha, hicrî 1277 senesi olayların ikinci yarısı ile 1278-1282 (Temmuz 1861 - Nisan 1866) senesi nihâyetine kadar gelen vekâyi'i ihtivâ etmektedir ve tamamı 156 sahîfedir. Arkeoloji Müzesi'ndeki diğer nüsha da seksen varak hâlinedir. Ancak, Nr. y. 3/3, 1343 de mevcûd bu nüsha, 1277-1281 (1860-1865) seneleri olaylarını hâvî bir müsveddedir. Âtîf Efendi Kütübhânesi'ndeki

49 Ahmed Lütfî Efendi, *Târih*, (Yazma, Türk Tarih Kurumu kitablığı, Nr. y. 531/2), c. IX, vrk. 8/b, ve 89/b.

üçüncü nüsha da yine müsvedde hâlinde olup, 115 varaktır. Diğer taraftan, Vak'a-nüvis Ahmed Lütfî Efendi, II. Abdülhamid devrinde tamamlayıp, Mart 1894 tarihinde saraya sunduğu vekâyi'-nâmesinin onuncu cildine şu şekilde başlamaktadır :

«... Sultân-ı selâtîn-i cihân mü'ellif-i kulûb-ı âlemiyân es-sultân ibnü's-sultân es-sultân al-gâzî Abdülhamîd Hân edâm-Allahu hilâ-fetehu ilâ-âhirü'd-devrân pâdişâh-ı ma'ârif-ünvân Efendimiz hazretlerinin merkez-i devâir-i ilm ü irfân olan mübârek ve mu'allâ huzûr-ı kerâmet-zuhûr-ı cenâb-ı hilâfet-penâhîlerine arz ve takdîmi ile mazhar-ı kemâl-i şeref ve mafharet olduğum iş-bu nüsha sâye-i ihsân-vâye-i hazret-i pâdişâhîlerinde cem' ve tahrîri ile meşgûl olduğum târihlerin onuncu cildir. 1282 senesi nihâyetine (15 Mayıs 1866) kadar beş sene ile on üç günlük havâdisi şâmilidir. Abd-i kadîm-i hazret-i pâdişâhî, Vak'a-nüvis Ahmed Lütfî, Ramazan sene 1311».

Ahmed Lütfî Efendi'ye âit vekâyi'-nâmenin 1283 ve 1284 (Mayıs 1866 - Nisan 1868) seneleri vuku'âtını bir araya toplayan yazma on birinci cildi de, yine Ankara, Türk Tarih Kurumu Kütübhânesi, Nr. y. 531/4'de mukayyed olup, 182 sahîfe hâlinedir. Bunun 186 sahifelik diğer bir nüshası ise, Âtîf Efendi Kütübhânesi Mehmed Zeki Pakalın kitâbları arasında bulunuyor. Müsvedde hâlindeki bu nüshanın üzerinde «Temize çekilmiş nüshası huzûr-ı Osmâniye teslim edilmiştir» diye bir kayıt vardır. Tahminimize nazaran, dokuz ve onuncu ciltler gibi, Tarih Kurumu'ndaki bahis konusu nüsha dahi, Abdurrahman Şeref Bey'in, Yıldız evrâkı arasında gördüğü nüshalardan biri olup, sonradan bu cild, Türk Tarih Kurumu'na intikal etmiş olmalıdır. Arkeoloji Müzesi'nin kitâblığında, Nr. y. 3/3, 1344'de bulunan diğer bir nüshaya gelince, bu sâdece 1283 senesi olaylarına âit 16 varaklık bir kısımdır.

20 Mart 1895 yılında tebyîzi tamamlanarak, Yıldız Sarayı'na takdîm edilen ve hâlen Türk Tarih Kurumu Kütübhânesi'nde bulunan on birinci cildin başında ise, Ahmed Lütfî Efendi'ye âit ve pâdişâh II. Abdülhamîd'i medh eden aşağıdaki şi'ir bulunmaktadır.

Hamdilillâh eyledim arz-ı huzûr
On birinci cildi de bi'l-iftihâr

Vakt-i pîrîde senin ey şehriyâr
Lûtf u ihsânınla oldum bahtiyâr

Kuvve-i kudsiyye-i lûtfun ile
Vasfını tahrîre ettim ibtidâr

Hep senin ihsânının âsârıdır
Hâme-i aczimdeki bu iktidâr

İltifâtındır beni gûyân eden
Hizmetin aşkıyle oldum çün hezâr

Âbyârî-yi inâyâtın ile
Vaktim olmuştur benim her dem bahâr

Ben nasıl arz-ı teşekkür etmeyim
Her cihetle kâmkârım kâmkâr

Buldu devlet hüsn-i re'yinle hayât
Rûh-ı âlemsin sen ey âlî-tebâr

Gelmemiş zâtın gibi bir pâdişâh
Bir yaratmıştır seni perverdigâr

Cûy-bâr-ı cûdının her katresi
Gülşen-i dünyâyâ verdi berk ü bâr

Dem-keşân-ı meclis-i âsâyişi
Lûtfunun sahbâsı etti neş'e-dâr

Nahl-i ümîdi umûm milletin
Feyz-i tevfikınle olmuş meyve-dâr

Nûr-ı adlinle münevverdir cihân
Kalmadı ahdinde bir muzlim nehâr

Cedvel-i vafında âcizdir kalem
Katre-i Osmânî kâbilmi şümâr

Sâbit oldukca esâsı âlemin
Hakk sana virsün serîrinde karâr

Vak'a-nüvis Ahmed Lütfî dâ'ileri⁵⁰

50 Ahmed Lütfî Efendi, *Târih*, (Yazma, Türk Tarih Kurumu kitablığı, Nr. y. 531/4), c. XI, vrk, 1/a.

Bu cildin sonu da şu şekilde hitâm buluyor :

«Bin iki yüz seksen üç ile seksen dört senelerine müte'allik iki senelik vekâyi'i şâmil iş-bu on birinci cild dahi velî-ni'met-i bî-minnetimiz velî-ni'met-i âlem pâdişâh-ı ma'ârif-i ilm şehinşâh-ı adâlet-şiyem es-sultân ibnü's-sultân es-sultân al-Gâzî Abdülhamîd Hân-ı sâ-nî Efendimiz hazretlerinin sâye-i ihsân-vâye-i cenâb-ı hilâfet-penâhîlerinde resîde-i hadd-i hitâm olarak, diğerleri misillû huzûr-ı inâyet-neşûr-ı pâdişâhiye takdîm kılınan nüsha-i mübeyyizedir. Çırâğ-ı mahsûs-ı hazret-i pâdişâhî Vak'a-nüvis Ahmed Lütfî. Fî gurre-i Şevvâl 1312».

Ahmed Lütfî Efendi Târihi'nin hicrî 1285-1287 (Mayıs 1868-Mart 1871) seneleri olaylarına âit ve 148 sahîfeden müteşekkil bulunan on ikinci cildi de, yine yazma olarak, Ankara'da, Türk Tarih Kurumu Kitâblığı'nda, Nr. y. 531/5'de bulunmaktadır ve mezkûr nüshanın sonu dahi, bir evvelki cilde benzer şekilde hitâm bulmaktadır. «İş-bu on ikinci cildin dahi diğerleri misillû ... es-sultân Gâzî Abdülhamîd Hân-ı sâ-nî Efendimiz hazretlerinin mübârek ... ve mu'allâ huzûr-ı şevket-neşûr-ı cenâb-ı hilâfet-penâhîlerine arz ve takdîm kılındı. Çırâğ-ı mahsûs-ı hazret-i pâdişâhî Vak'a-nüvis Ahmed Lütfî» ifâdesine dikkat edilecek olursa, bu nüshanın da, saraya takdîm edilen yazmalardan biri olduğu anlaşılır. Ahmed Lütfî Efendi, bir evvelki cildi gurre-i Şevvâl 1312'de hazırlayıp, saraya vermiş, bunu da hicrî 1313 yılında pâdişâha sunmuştur.

On ikinci cildin, Âtîf Efendi Kütübhânesi'nde, Mehmed Zeki Pakalın kitâbları arasında bir nüshası daha mevcûttur. Ancak bu nüshanın, XII'nci cildin zeyli olarak gösterilen son kısmına, Ahmet Lütfî Efendi târihinin on üçüncü cildi olduğu hakkında bir not düşülmüştür. Âtîf Efendi Kütübhânesi'ne yeni gelmiş bulunan ve Mehmed Zeki Bey'in vakf ettiği kitâblar arasında olan Ahmed Lütfî Efendi vekâyi'nâme'sine âit bahis konusu yazmalar muhtelif parçalar hâlinde, sene sene yazılarak, ayrı ayrı dosyalanmış ve müsvedde vazîyetinde iken, bunlar kütübhâneye geldikten sonra cilde verilmiştir; ancak Ankara'da, Türk Tarih Kurumu'nda bulunan, tebyîz edilmiş nüshalardaki cildlerin ihtivâ ettikleri seneler dikkate alınmadan yeni bir tertîbe tâbi tutulmuştur. Bu sebeble cildler

arasında, muhtevâ bakımından bir takım farklar ve ayrılıklar ortaya çıkmıştır⁵¹.

Ahmed Lütfî Efendi'nin hicrî 1288 (1871/72) senesi vekâyi'ine âit bulunan on üçüncü cildinin tebyîz edilmiş bir nüshası sâdece İstanbul Üniversitesi Kütübhânesi, Ty. Nr. 4812 de olup, tamamı 123 sahîfedir. Türk Tarih Kurumu'nda mevcûd ve saraya takdîm edildikleri anlaşılan, temize çekilmiş cildler arasında, hicrî 1288 yılı vekâyi'ini içine alan böyle bir kısım bulunmadığına göre, mezkûr on üçüncü cildin, Yıldız evrâkı arasında, Yıldız Kütübhânesi kanalıyla, İstanbul Üniversitesi kitablığına intikal ettiği anlaşılıyor. Bu cildin baş sahîfesinde ise şunlar yazılıdır;

«Târîh-i Lütfî'nin on ikinci cildinin zeylidir. Bin iki yüz seksen sekiz sene-i hicriyyesi havâdis-i mühimmesini hâvîdir.

Rabbenâ yüsri'l-lenâ vefku'l-lenâ hayri'l-umûr
Çok şükür bu nüshayı da eyledim arz-ı huzûr
On ikinci cilde iş-bu nüshanın zammı ile
Âcizâne efkarâne ittim ikmâl-i kusûr
Her ne rütbe pîr isem de hizmet-i şâhânedede
İhtimâli var mıdır gelsün bana asla fütûr
Pâdişâhımdır velî-ni'met-i bi-minnetim
Etmede hayır du'âsı ile'eyyâmım mürûr.»

Ahmed Lütfî Efendi 1288 senesi vekâyi'i için, on ikinci cildin zeylidir veyâ ilâvesidir demesine rağmen, on dördüncü cildine 1289 senesi vuku'âtı ile başlamaktadır; yâni on ikinci cildi 1287 senesi olaylarıyla hitâm bulup, on dördüncü cildi 1289 senesi vekâyi'i ile başladığına göre, Vak'a-nüvis Lütfî Efendi, evvelâ, on ikinci cildin zeyli olarak hazırladığı bu 123 sahîfelik ve 1288 yılına âit vuku'âtı, sonradan on üçüncü cild şeklinde kabûl etmiş olmalı ki, on dördüncü cilde 1289 yılından başlamış bulunuyor. Ayrıca bir on üçüncü cild bulunmadığına binâen ve 1288 senesi olaylarını ihtivâ eden 123 sahîfelik nüsha müstakilen Üniversite Kütübhânesi'nde yer aldığına nazaran, bunu on üçüncü cild kabûl etmek doğru olur.

51 Mehmed Zeki Pakalın, Ahmed Lütfî Efendi vekâyi'-nâmesine âit müsveddeleri, Bâb-ı âlî'deki bir nâşirden, te'lif haklarına karşılık olarak almıştır.

Lütfî Efendi târihinin on dördüncü cildine gelince, bunun dahi sâdece, Ankara, Türk Tarih Kurumu Kütüphânesi'nde, Nr. y. 531/6 da mevcûd bulunduğunu görüyoruz. Hicrî 1289 ve 1290 (1872-1873) seneleri olaylarını içine alan bu cildin tamamı ise, 180 sahîfedir ve kapak altında, birinci sahîfesinde şu ifâde mevcuttur.

«Vak'a-nüvîs Lütfî târihinin on dördüncü nüshasıdır. Nüsha-i mezkûrenin dahi cem' ve tahrîri velî-ni'met-i âlem pâdişâh-ı mu'azzam halîfe-i resûl-i ekrem es-sultan ibnü's-sultan es-sultan al-Gazî Abdülhamîd Hân-ı sâni efendimiz hazretlerinin sâye-i ma'ârif-vâye-i cenâb-ı zillü'l-lâhîlerinde şirâze-bend-i ihtitâm olarak, mübârek ve mu'allâ huzûr-ı inâyet-neşûr-ı hazret-i hilâfet-penâhîlerine arz u takdîm ile miskiyyü'l-hitâm olmuştur».

Daha sonra on dördüncü cilde âit fihrist gelmektedir ve bunu tâkib eden sahîfelerde, Lütfî târihinin diğer cildlerinde göremediğimiz, yedi varaklık bir mukaddime bulunmaktadır. Ahmed Lütfî Efendi bu mukaddimedede, Osmanlı İmparatorluğu'nun târihi boyunca cereyan eden bâzı olayları özetlemiş, aynı zamanda II. Abdülhamîd devrinde yapılan bir kısım işleri medh etmek sûretiyle pâdişâh-ı öğmüştür. On dördüncü cildin esâs konulara, yâni 1289 senesi olaylarına giriş kısmındaki başlık da şöyledir.

«Bi-inâyetihi te'âlâ sâye-i ihsân-vâye-i hazret-i pâdişâhîde cem' ve tahrîri ile meşgûl olduğum târih-i dâ'iyânemin iş-bu on dördüncü cildi dahi sâbıkları misillü huzûr-ı fâizü'n-nûr-ı cenâb-ı hilâfet-penâhîye takdîm kılınmıştır. Bin iki yüz seksen dokuz senesi vekâyi'idir»⁵². Bu cildin sonunda ise, ilk Osmanlı İmparatorluğu şeyhülislâmı olarak kabûl edilen Mollâ Şemseddîn Fenârî'den itibâren, hicrî 1312 (1900/1901) senesindeki Şeyhülislâm Hâlid Efendi-zâde Cemâleddin Beyefendi'ye kadar gelen ve 116 şeyhülislâmın isim, nasb ve vefât târihlerini, me'mûriyyet sürelerini ihtivâ eden bir liste mevcuttur. Nihâyet zeyl olarak bulunan hicrî 1290 (1873) târihli «Mısır'ın ta'dîl-i verâset fermânı» ile bu cild tamamlanmaktadır. Bu itibârla bahis konusu on dördüncü cild, diğer ciltlerin tertîbine nazaran, biraz farklı bir durum arz etmektedir diyebiliriz.

Ahmed Lütfî Efendi'nin saraya, yâni pâdişâh II. Abdülhamîd'e

52 Bak. *Aynı eser*, adı geçen cild, sahife 24.

sunduğu vekâyi'nâmesinin son kısmını ise, on beşinci cildi teşkil etmektedir. Bu cildde, hicrî 1291 ve 1292 seneleri vuku'âtı ile 1293 senesi olayları, 6 Cemâziyel-evvel târihine yâni Sultan V. Murad'ın cülûsu tarihine kadar geliyor (1874 - 30 Mayıs 1876). Bahis konusu on beşinci cild dahi sâdece Türk Tarih Kurumu Kütübhânesi'nde, Nr. y. 531/7'de mevcûttur ve tamamı 175 sahifedir. Ancak bu cildin sonuna âit yâni 1293 (1876) senesi olaylarını içine alan 30 varaklık bir parça yine İstanbul, Arkeoloji Müzesi kitablığı (Müze-i Hümâyûn), Nr. y. 3/3, 1345'de bulunuyor. Diğer cildleri gibi Ahmed Lütfî Efendi tarafından tertîb ve tanzîm olunarak, tebyîz edilen Târih Kurumu nüshasının üzerinde ise, müellif tarafından yapılmış düzeltmeler, diğerlerinden biraz daha fazla olarak görülüyor. Lütfî Efendi, vekâyi'nâmesinin ilk cildlerini daha dikkatli ve muntazam bir tertîb dâhilinde kaleme almış olmasına rağmen, son cildlerinde, kendisine ve vak'a-nüvîslîğe gereken önem verilmediğinden dolayı, eserindeki insicâm da kayb olduğunu söylemektedir. Nitekim bu meselenin yâni yazdığı kısımların dağılıklarının farkına vardığı için târihinin son cildine şöyle bir kısım ilâve etmiştir.

«Böyle seri-bünü yok sözlerle gâyet mühim bir mes'eleyi geçivermiş derler ve hakları da vardır. Çünkü vak'a-nüvîslîk hizmetinin vazifesi, Devlet-i aliyye'nin vuku'ât ve ahvâl-i câriyye-i zamâniyyesinin alâ-vukû'hâ zabt ve tescille âhlâfa mir'ât-i ibret bırakmaktır. Bu vazîfenin icrâsı için vak'a-nüvîsin devletce mu'temed olarak kendüsüne ebvâb-ı devâir-i resmîyyenin küşâde bulunması lâzımdır. Sâdece Hazîne-i evrâk ve gazetelere mürâca'at ile iş bitmez. Mesâil-i mühimmenin sûver-i hakîkiyyesi kulûb-ı erbâb-ı devletde mestûrdur. Bu sûretlerin me'ânî-i ledüniyyeleri hazîne-i mezkûreye bırakılan evrâkda gayr-i mestûrdur. El-hâsıl söyleyen bilmez; bilen söylemez. Kime gidersin kimden ma'lûmât alırsın. Bulduğum rütbe sadâret-i ilmiyye ki, vezâret rütbesine mu'âdildir. Zât-ı me'mûriyyetim ise, hüsn-i kabûle ve i'timâda şâyân menâsıb-ı resmîyye ve mühimmeden olduğu hâlde, ayda yılda bir-kerecik olsun isbât-ı vücûd ile berâber nakdîne-i havâdis der-yüzeliği ile arz-ı keşkül-niyâz ma'rızında evliyâ-yi umûrun mevâkı'-i resmîyyelerine azîmetim vukû'unda doğrudan doğruya hüsn-i kabûle mazhar olamıyarak ,gâh Âmedci Efendi, gâh Tercüman var gibi sözlerle sa-

vuşturulan ve hiç aranup sorulmayan vak'a-nüvisin işte elinden bu kadar gelebilir»⁵³.

Ahmed Lütfî Efendi, nihâyet eserini ne şekilde tamamlamış olduğu hakkında, bu cildin hâtimesinde de bize şu bilgiyi vermektedir:

«Devlet-i aliyye-i Osmâniyye'nin bir devr-i mahmûd ve mes'ûda tahavvülü zamanı olan 1241 (1825/26) tarihinden, 1293 senesi Cumâdel-ülâ'sının altıncı gününe (30 Mayıs 1876) değin, elli üç senelik vekâyi'i sâye-i muvaffakiyyet-pîrâye-i hazret-i hilâfet-penâhîde bi'l-ikmâl bu on beşinci cildi dahi diğerleri misillü mektûmen ve mahtûmen huzûr-ı inâyet-nesûr-ı cenâb-ı pâdişâhiye arz ve takdîm eyledim. Bu cildlerin çoğunun sahâyif-i matbû'ası ... rakam-ı dâ'i-yânem vâsıtasıyla safahât-ı beyâza çekilmiştir. Bu cem' ve tesvîd ve tebyîz ve sahh ve kadh ve ta'rîz ve takrîz yolunda sarf olunan nukûd-ı evkâd ve zaman dahi, otuz senelik ömr-i azîzin mahsûl-i mudahharıdır. Şimdiye kadar bunların arz ve takdîmi vesîlesiyle dahi mazhar olduğum envâ' eltâf ve a'tâf-ı seniyyeden hiç birisinin hakkıyla edâ-yi teşekküründe âcizim...»⁵⁴.

Ahmed Lütfî Efendi'nin hicrî 1321 (1903) senesinde tamamlayıp, II. Abdülhamîd'e takdîm ettiği on beşinci cildin sonu ise, şöyle hitâm buluyor.

«Eylesün Sultan Hamîd'in Hakk kitâb-ı zâtını
Levh-i mahfûza müşâbih nice eyyâm u duhûr

Ol velî-ni'metin pek eski hizmetkârıyım
Nazm u nesrimde şükür Mevlâ'ya, yokdur bir kusûr

Sâyesinde ol şehinşâh-ı ma'ârif-perverin
Hizmet-i şâhânesinde hiç bana gelmez fütûr

Dest-i tesvîdimde yokdur zerrece ra's u halel
Safha-i kalbimde mestûr olmada metn-i sürûr

Za'f-ı hâlim hâme-i tebyîzimi etti şikest
Çâresiz takdîme böyle ihtiyâc etti zuhûr

53 *Ayni eser*, Türk Tarih Kurumu, Nr. y. 531/7, s. 29.

54 *Ayni eser*, s. 141.

Defter-i a'mâli yazdıkcâ kirâmen kâtibeyn
Eylesün ol şâhın evkâtı sa'âdetle mürûr

Lütfiyâ târihin bu on beşinci cildir
Eyledim tevfiik-i hakkla bunu da arz-ı huzûr

Târîh

Abdülhamîd Hân ulûvv-i makâmı
Hakk eylesün sultânların benâmı
Bed'-i du'â târihimin tamâmı
Bu cild ile hatm eyledim kelâmı

1321»⁵⁵.

Bütün bunlardan sonra, Ahmed Lütfî Efendi vekâyi'-nâmesine âit bir kısım daha vardır ki, o dahi 12 Şa'ban 1293 (=19 Ağustos 1292 = 2 Eylül 1876) târihinden başlayıp, Ramazan 1296 (= Ağustos 1879) târihine kadar gelen olayları, yâni II. Abdülhamîd'in cülûsundan itibâren, üç senelik vuku'âtı içine alan bir kısım olup, tamamen müsvedde hâlinededir ve İstanbul, Arkeoloji Müzesi kitablığında, Nr. y. 3/3, 1346 da bulunmaktadır.

Ahmed Lütfî Efendi, böylece 1325 (1907) senesinde vefâtına kadar, devletin vak'a-nüvisi olarak hizmet görmüş ve hicrî 1241 (1825-1826) yılından, 6 Cemâziyel-evvel 1293 (30 Mayıs 1876) tarihine kadar gelen, takriben elli senelik Osmanlı İmparatorluğu vekâyi'ini kaleme alıp, temize çektiği ciltleri, on beş kısım hâlinde ve en sonuncusunu hicrî 1321 (1903/4) senesinde olmak üzere, sırasıyla Abdülmecîd, Abdülazîz ve II. Abdülhamîd'e takdîm etmek imkânını bulmuştur. Abdülhamîd devri vekâyi'i için hâzırlamakta olduğu on altıncı cild ise, kanaatimizce müsvedde hâlinde ve yarım olarak kalmıştır. Kendisinden sonra yerine vak'a-nüvis olan Abdurrahman Şeref Bey de, sâdece Lütfî târihinin sekizinci cildini hâşiyeler ve ilâvelerle neşre muvaffak olmuş, dokuzuncu cild dâhil, geri kalan kısımları bu güne kadar basılmadan, yukarıda açıkladığımız şekilde ve hâlen dört kütübhânedede, muhtelif parçalar hâlinde, zamanımıza kadar devâm edegelmiştir.

Ahmed Lütfî Efendi'nin diğer eserlerine gelince: Bunlardan en

55 *Aynı eser*, c. XV, s. 175.

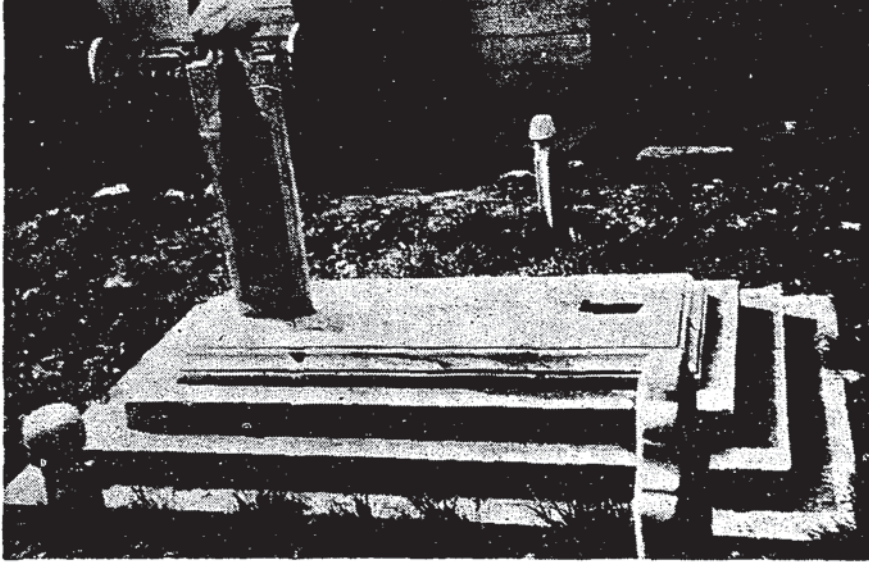
mühimmi, bir kısım manzûm eserlerini ve bilhassa manzûm târihlerini hâvî bulunan «Dîvânçe-i vak'a-nüvis Ahmed Lütfî» adlı kitabı olup, küçük boyda ve 100 sahîfe hâlinedir. 1302 yılında İstanbul'da basılan nüshalarından bir kısmı, İstanbul Üniversitesi Kütübhânesi ve Belediye Kitaplığı'nda görülmektedir⁵⁶. Ahmed Lütfî Efendi, bunların hâricinde, İmâm Gazâlî'nin, *Ta'limü'l-müte'allim* isimli arabca kitabını, bâzı bahisler ilâvesiyle, *Tefhîmü'l-mu'allim* adı altında türkçeye tercüme etti⁵⁷. Vak'a-nüvis Âsım Efendi tarafından türkçeye tercüme olunan arabî «Kâmûs-ı Muhît»deki lügatleri, harf sırasına göre tertîb ederek, 53.000 lügati ihtivâ eden «Lügat-i Kâmûs»u hazırladı. Orijinal yazmaları, İstanbul Arkeoloji Müzesi (Müze-i hümayûn) Kütübhânesi'nde bulunan bu eserin, ancak *elif* ve *be* harflerine âit ilk iki fasikülü, (I. Fasikül 1282, II. Fasikül 1286) yıllarında olmak üzere basıldı⁵⁸. Ayrıca «Hikâye-i Robenson» isimli bir tercüme kitabı, Sultan Abdülazîz devrinde, dilini düzeltmek ve ifâdelerine açıklık getirmek sûretiyle, yeniden kaleme aldı. Bu eser dahi, evâsıt-ı Zılka'de 1294 (Kasım 1877) tarihinde, küçük boyda ve 171 sahîfe hâlinde basıldı⁵⁹. Nihâyet İmâm Şî'rânî «شمرانی»'ye âit *Ahlâk-ı Mütebevvilî* adındaki bir eseri gurre-i Muharrem 1312 (5 Temmuz 1894) târihinde türkçeye tercüme etti. Sekiz varak hâlinde bulunan bu risâlenin yazma bir nüshası ise, İstanbul Üniversitesi Kütübhânesi, Ty. nr. 1222 de bulunmaktadır.

56 İbnülemin Mahmud Kemâl İnal, *Son asır Türk Şâirleri*, s. 898/99.

57 Abdurrahman Şeref, *Ahmed Lütfî Târîhi Mukaddimesi*, İstanbul 1328, c. VIII, s. 6; Cemâleddin Efendi, *Âyine-i Zürefâ*, İstanbul 1314, s. 125 ve Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1342, c. III, s. 137 ile İbrahim Alaeddin Gövsa, *Türk Meşhûrları*, İstanbul, s. 230. İbnülemin Mahmud Kemâl İnal, bu tercümenin adını Tefhîmü'l-müte'allim olarak kayd ediyor, bak. aynı yer; Fehmi Edhem Karatay ise, Ta'limü'l-müte'allim isimli arabca bir kitabın, Burhân ad-Dîn az-Zarnûcî'ye âit olup, 1281 senesinde Mısır'da ve 1292, 1306, 1309 yıllarında da İstanbul'da basıldığını kayd ederek, İstanbul Üniversitesi Kütübhânesi'nde, muhtelif baskıları bulunduğunu bildiriyor. Bak, İstanbul Üniversitesi Kütübhânesi Arabca yazmalar kataloğu, İstanbul 1951, Fask. I, s. 189.

58 Cemâleddin Efendi, *Âyine-i Zürefâ*, s. 125 ve Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, c. III, s. 138; ayrıca bak, İstanbul Üniversitesi Kütübhânesi, 4927-3=94.35, L. 96 ve Belediye Kütübhânesi, Mu'allim Cevdet kitapları, Nr. O/821. Baş. Arş. İrâde, Meclis-i Vâlâ, nr. 24442.

59 Bak, Belediye Kütübhânesi, Nr. K/2746; İbrahim Alaeddin Gövsa *Aynı eser*, s. 230.

Resim 1 — Ahmed Lütfi Efendi'nin mezarı.

Resim 2 — Ahmed Lütfi Efendi'nin mezar kitâbesi.

مدرسه عیسو راهبیریه
 متغلا جمعی و نظمی بولینیم وطنه علیه نآرجنک اور ایکنی عید معرزه: ذیل الله اوزنه بک ایگور سکاه سکرته
 معارف اولو و قاضی حاج عجله و بیضیه ایتیرلا شیخ فیضدن انا لاندو نقدی ضمن کجه کوره دازه عید ایز
 نه دوه معارف کرمنا: لر ایشرف ایز میکیم شیخ منکوره عطف قوه حاجی عی بدت اوزنه حضرت و واسطه سید تقیم
 حضرت معارف شیخه حاجی فذ ذیقو متعاقب سعادت اولطف بدت اوقه بالورود سرفرود اولو اولو اولو
 سید و تبلیغ ایز پر صد داعیا: مع اصنام بیلا انکات اصنام اولطف تیر ایلکیر کتاب منکوز ایز بر تقیم اولو
 و کمال قیقام نلنده قیامو اسلوب ساسک اولونیم فا: ذت ضمیمه و وطنی اوسیه حاله مناسب بظایر
 محتاج اولونیمد عصبه و بیانه ایز اولونیم یوقشنده کملو اولوی قوه بیک بول کجه ایز دازه ایلر سنه مقید اولو
 فا: ذت تخصیصات علمه باین سذوقه مسکات قیقامه کسریه اولو اوزنه سنه فاقا شینک نام حیا: نه اولو
 نظمی استقام ایچیم کیفیت معلوم عالی داعی نوازیجه بیله اوزنه حکما: حاله و منجباته ایلم بوضوحه
 لطف و کرم و اولونیم متعظم
 احمد لطفی
 صد بولای کور

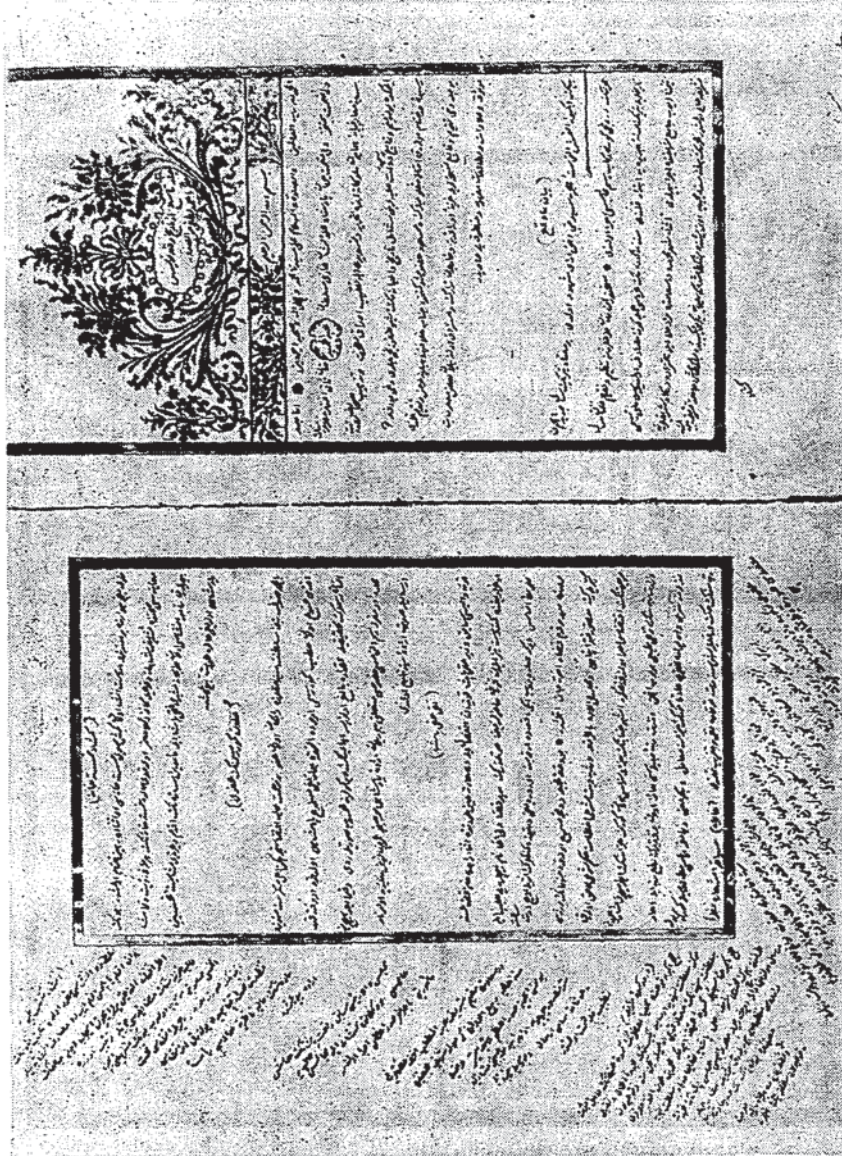
Resim 4 — Ahmed Lütfi Efendi'nin, İstanbul'da Otlukcu yolu'nda, kendisine kışlık bir ev te'mini hususunda dilekçesi.

(خاتمه)

دولت علیه سعادتیکه بر دور محمد و مسعوده قوله تعالی اولیایک ایکیز
 قریق بر تاریخین اشبویک ایکیز طفق اوج سنه سی جمادی الاول سنک
 التبعی کونه دگین اوج سنه کک وقایع ساینه فقیهیه حضرت
 خواجه فخریه با لاکال بر اون بشی جلدی دخی دیگر لری مشله
 مکتوباً و مخوماً حضور عنایت شد جناب پادشاهیه عرض و تقیم پیم
 بر جلد کتبه چرخک صحیفه مطبوعه سی متکای ذوات المهرم غصه
 فکم واسطی رقم مایه اندم واسطه سید صفحت بیاضه چکام شد ر
 بود جمع و تسویه و تبیض و مسح و قرح و تعویض و تفریض بولنده
 صرف اون نقود اوقات و زمان دخی اونوز سنه کک خمر عزیزت
 محصول و خریدر شمدیه قدر بوندرش عرض و تقیمی و سید سید دخی
 مظهر اولیغم انواع الطرف و انظار سنه دن بیج بر سینک حقیله
 ادای نکرته حاجتم ایمن جناب خانق اللوح والقلم تعالی و تقدیر
 ول نعمت عالم روح اجسام امم فاتح طریق حج و طواف پادشاه عظیم
 اقدیر حضرت بنی دریا را مرکب سیارات ایلد مذهب و مرکب و صحیفه
 اوقات و ازمان مسطور مورسور ایلد مسطر و مطرز و مرتب اولیغ
 کتاب الجوهرو ایام غم و شوکت و صحت و عافیت شاهان بنی سجد
 و بیج ببولق مقامک تکرار ایلد (خنا هک) نظم جلیله
 بالاعتباس مقاله خاتمه اشهر

Resim 5

Resim 6 — Ahmed Lütfi Efendi tarihinin dokuzuncu cildi bağ sâhifesi.

Resim 7 — Ahmed Lûtfi Efendi tarihinin on ikinci cildi baş sâhifesi.